

Uudenlaista valoa Helsingin varioiviin kielimuotoihin

Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2015. 504 s. ISBN 978-952-222-611-2.

Marja-Leena Sorjosen, Anu Rouhikosken ja Heini Lehtosen toimittama artikkelikokoelma *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* asettuu osaksi fennististen, maantieteellisesti rajattujen puhutun kielen tutkimusten pitkää sarjaa. Dialektologisen tradition piirissä tarkasteluun otettiin yleensä useita pitäjää kattava alue, esimerkiksi Pertti Virtarannan tutkimusten (1946, 1957) Länsi-Ylä-Satakunta, jonka kielimuoto kuvattiin yksisysteemisenä ja perustaltaan vaihtelutomanä. Sosiolingvistiikan myötä maantieteelliset rajaukset supistuivat, kun taas tarkasteltavat kielimuodot näytettiin kerrostuneina ja monin tavoin varioivina. Esimerkiksi Pirkko Nuolijärven muutajatutkimuksessa (1986) siirrytään aivan konkreettisesti monta pitäjää kattavilta murrealueilta (Etelä-Pohjanmaa ja Pohjois-Savo) yhteen kaupunkiin, Helsinkiin. Maantieteellisesti motivoituneiden tutkimusten pitkään sarjaan liittyvät myös suurelle yleisölle suunnatut murrekirjat, kuten Pekka Lehtimäen *Hämeenkyrön murrekirja* (2002) ja Pertti Virtarannan *Tampereen murrekirja* (1987), ja esimerkiksi Heikki ja Marjatta Paunosen Tieto-Finlandia-palkittu *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja* (2000).

Kun sosiolingvistinen *Nykysuomalaisen puhekielen murros* -hanke käynnistyi 1970-luvulla, yliopistokaupungit Helsinki, Turku, Tampere ja Jyväskylä valikoituivat keskeisiksi aineistonkeruun kentiksi. Hankkeen ensimmäisen kierroksen raportteja ilmestyi kaikista neljästä kaupungista (ks. esim. Jonninen-Niilekselä toim. 1982; Mielikäinen toim. 1980, 1981a, 1981b, 1986; Paunonen 1995 [1982]; Suojanen toim. 1981, 1985). 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Helsinki ja Tampere pääsivät uusien artikkelikokoelmien aiheiksi: Kaisu Juuselan ja Katariina Nilulan toimittama *Helsinki kieliyhteisönä* (2006) ja Harry Lönnrothin toimittama *Tampere kieliyhteisönä* (2009) laajensivat kumpikin kuvaa suomalaisista kaupunkikielimuodoista monikielisuuden ja -murteisuuden suuntaan. Nyt arvioitavana oleva kolmas Helsingin puhekieltä käsittelevä kokoomateos jatkaa käsitysten avartamisen ja tarkentamisen linjoilla.

Kirjan taustalla on professori Marja-Leena Sorjosen johtama Suomen Akatemian vuosina 2009–2012 rahoittama hanke Helsingin suomea: monimuotoisuus, sosiaalinen identiteetti ja kielelliset asenteet kaupunkiympäristössä. Vaikka maantieteellinen asemointi on sekä hankkeen että teoksen nimen perusteella selvä, kirjassa helsinkiläisyys ei ole vain alueellisesti määrittyvä taustamuuttuja. Kyse on pikemminkin siitä, minkä ihmiset kokevat osoittavan eli indeksoivan Helsinkiä ja helsinkiläisyyttä. Kirjassa ei pyritä kattavaan yleisesitykseen Helsingin puhekielen piirteistä, vaan siinä tarjoillaan lukijalle kiinnostavia näköaloja erilaisiin puhe-tilanteisiin ja puhujaryhmiin. Helsinki-

läisyys on kirjan perusvire ja Helsingin kaupunki puheaineistojen tarjoaja. Monet kirjassa esiteltävät ilmiöt ovat tuttuja muualtakin päin Suomea; monet sosiaalista toimintaa koskevista havainnoista ovat kohdekielestä riippumattomia. Kirjan alaotsikko *Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* voisikin yhtä hyvin olla sen pääotsikko.

Kirja koostuu yhdestätoista itsenäisestä, empiriaan perustuvasta artikkelista. Näihin lukijan johdattaa toimittajien laatima, kokonaisuuden aloittava artikkeli, jossa taustoitetaan sekä kirjan syntyprosessia että kirjan sivuilla esiintyviä teoreettisia ja metodologisia valintoja. Kielen käyttöön ja vaihteluun, kieliaseiteisiin ja sosiaalisten identiteettien ilmaisemiseen liittyvien kysymysten lisäksi kirjan keskeinen tavoite on nimittäin moninäkökulmaistaa tutkimusotetta: yhdistää tuttuja tutkimusmenetelmiä uudella tavalla ja käydä vuoropuhelua niiden taustalla olevista teoreettisista oletuksista. Lopputuloksena on koelma sosiolingvistiikkaa, kieliaseennetkimusta, keskustelunanalyysia ja etnografiaa niin, että jokainen kirjoittaja hyödyntää ominta lähestymistapansa mutta tuo siihen kaikuja toisten kirjoittajien näkemyksistä.

Artikkeleiden kirjoittajia on kaksi-toista, kirjan toimittajat mukaan luetuina. Kirjoittajat ovat etupäässä helsinkiläistaustaisia kielentutkijoita – sosiolingvistejä ja keskustelunanalyttikkoja – mutta mukana on myös yksi kulttuurimaantieteilijä Turun yliopistosta. Artikkeleista seitsemän on yhden kirjoittajan tuotoksia, muissa kirjoittajia on kaksi tai kolme. Puolet kirjoittajista on osallisena kahdessa eri artikkelissa, Hanna Lappalainen peräti kolmessa. Tämä vuorovaikutukseen fokuoiva kokoomateos onkin selvästi vuorovaikutuksen ja aidon yhteistyön tulos eikä vain joukko yhteen liitettyjä yksinpuheluita.

Oivalentavia näkökulmia Helsingin suomeen

Kirjan artikkelit on ryhmitelty kolmeen osioon, joista jokaisen aloittaa toimittajien kirjoittama erillinen, osion artikkeleita esittelevä ja niitä kontekstiinsa asettava johdanto. Jo nämä kolme johdantoa lukemalla saa melko hyvän käsityksen siitä, mitä ilmiöitä artikkeleissa käsitellään ja mitkä ovat niissä esitettävät keskeiset havainnot. Kovasti tiivistettäessä käy kuitenkin helposti niin, että asiat näyttäytyvät yksioikoisempina ja tiukempina kuin silloin, kun mukana on kontekstualisointia ja eri näkökulmia huomioivaa pohdintaa. Ensimmäisen osion johdannossa todetaan esimerkiksi Heini Lehtosen kyseenalaistavan artikkelissaan sen, että jälkitavun *i*-loppuisten diftongien variaatiota olisi mielekäästä tarkastella yhtenäisenä ilmiönä, kuten aikaisemmassa tutkimuksessa on tehty. Nähdäkseni Lehtonen ei artikkelissaan suinkaan kyseenalaista esimerkiksi Kaisu Juuselan (1989) tutkimusta tai tarkasteltavan ilmiön yhtenäistä, kielihistoriallista taustaa, vaan tarjoilee jo olemassa olevan tutkimustiedon jatkoksi oman, sosiaaliseen indeksisyyteen ja variaation vuorovaikutustehtäviin perustuvan näkökulmansa.

Artikkeleiden kolmijako sinänsä on toimiva ja hallittu, ja sen voi perustella esimerkiksi tutkimuskohteiden rajauksella: Ensimmäisessä osiossa tutkimuksen kohteina ovat yksittäiset, vaihtelun alaiset kielenpiirteet ja -ilmiöt. Toisessa osiossa tarkastelu kohdistuu laajemmin tyyleihin, ja samanaikaisessa käsittelyssä on äänne- ja muotopiirteitä, sanaston ilmiöitä ja syntaktisia rakenteita. Kolmannessa osiossa käsittely laajenee entisestään totutusta, kun tarkasteluun nostetaan nimeämisen ja viittaamisen keinoja sekä prosodiaa. Tavanomaisiksi ei tosin voi edes ensimmäisen osion tutkimuskohteita kutsua, sillä empiiristen artikkelien kavalka-

din aloittaa Johanna Vaattovaaran ja Mia Halosen tutkimus stadilaisesta *s*:stä, jota ei aikaisemmissa Helsinki-tutkimuksissa ole luettu tarkasteltavien piirteiden joukkoon. Vaattovaaran ja Halosen tutkimuksen soisi toimivan sysäyksenä ”kaanonin ulkopuolisten” fonologisten ja morfologisten variaatioilmiöiden laajemmalle tutkimukselle. Rinnakkaisena esimerkkinä tästä voidaan mainita tamperelaisen *r*:n tutkimus muissakin asemissa kuin yleiskielen *d*:n vastineina (Mustanoja & O’Dell 2004, 2007).

Artikkelien järjestyksen ja jäsentelyyn voi myös nähdä kulkevan teoreettis-metodologisesta asemoinnista toiseen: kansandialektologisesti motivoituneesta asennetutkimuksesta vuorovaikutussosiolingvistiikkaan ja lingvistiseen etnografiaan (osio I), siitä vahvemmin keskusteluanalyysiin (osio II) ja lopulta sosio-onomastiikkaan ja sosiofoneettisesti virittyneeseen tutkimukseen (osio III). Jokainen kirjan artikkeleista mahtuu sosiolingvistiikan suuren sateenvarjon alle. Niin kuin toimittajat itsekin aloitusartikkelissaan toteavat, eri tutkimusmenetelmiä ei ole yritetty sulattaa yhdeksi, kautta linjan sovelletuksi uudeksi menetelmäksi. Kullakin tutkijalla on käytössään omin lähestymistapansa, ja vasta kokonaisuus tarjoilee uudenlaista, fennistiikassa huomionarvoista monimenetelmäisyyttä ja -näkökulmaisuuutta.

Kirjan ensimmäinen osio kantaa nimeä ”Uutta valoa variaatioon”. Edellä mainittujen Johanna Vaattovaaran ja Mia Halosen sekä Heini Lehtosen tutkimusten lisäksi osion kokonaisuuteen kuuluvat Anu Rouhikosken artikkeli jälkitavun *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variaatiosta ja Liisa Raevaaran artikkeli puhujaan itseensä viittaavista muodoista, erityisesti pronominin *meitsi* käytöstä. Uusi valo merkitsee tässä sekä lisävalaistusta suomalaisen variaationtutkimuksen vakiintuneisiin tutkimuskohteisiin (*i*-loppuiset diftongit ja *A*-loppuiset vokaaliyhtymät)

että valonheittimen kääntämistä uudensuonlaisiin varioiviin ilmiöihin (*s*-ääntämys ja sen luomat mielikuvat sekä *meitsin* indeksinen merkitys).

Samalla tavoin kuvaava on kirjan toisen osion nimi ”Tyyli ja toiminnot”. Sen neljää artikkelia yhdistävät tutkittavien ilmiöiden edellistä suurempi valikoima ja ilmiökimppujen asemointi vuorovaikutussosiolingvistiikasta tutun käsitteen tyyli sisään. Liisa Raevaara tutkii artikkelissaan vuorovaikutustilanteita, joissa hänen aineistonsa helsinkiläisnuoret kategorisoivat omaa tai keskustelukumppaninsa kuulumista johonkin sosiaaliseen ryhmään. Myös Ninni Lankisen tapaustutkimus kohdistuu nuorten kielenkäyttöön. Lankisen artikkeli perustuu yläkouluikäisen maahanmuuttajataustaisen tytön tyyllisten käytänteiden havainnointiin. Laura Niemen informantit ovat hekin melko nuoria: samaan itä-helsinkiläiseen uskonnolliseen ryhmään kuuluvia nuoria aikuisia. Niemi tarkastelee uskonnollisten ilmausten ja slangilmausten rinnakkaista käyttöä ja sitä, millaisina kielellisinä resursseina nämä ilmaukset näyttäytyvät. Osion viimeisen artikkelin ovat kirjoittaneet Mirka Pispala ja Marja-Leena Sorjonen. Myös heidän tutkimuksensa kietoutuu nuorten maailmaan, sillä tutkittavana on *Madventures*-matkailuohjelman juontajien performatiiviset tyyllittelykeinot.

Kirjan viimeinen osio on saanut nimekseen ”Uusia avauksia”. Jossain määrin osio näyttäytyy teemallisena – ei missään nimessä laadullisena – kaato-luokkana. Mukana on kolme artikkelia ilmiöistä, jotka eivät oikein sopisi kahteen edellä esiteltyyn osioon. Toisaalta jotkin kahden ensimmäisen osion artikkeleista, esimerkiksi Vaattovaaran ja Halosen *s*-tutkimuksen, voisi luokitella yhtä lailla uusiksi avauksiksi. Kolmannen osion aloittaa Terhi Ainialan, Hanna Lappalaisen ja Jani Vuolteenahon artikkeli vuosaarelaisten nimeämiskäytän-

nöistä ja käytäntöjen heijastelemasta kategorisoinnista ja identiteettityöstä. Seuraavana on vuorossa Hanna Lappalaisen artikkeli nollapersoonasta (esim. *pitäis käydä kotona*) kategorisoinnin resurssina. Kirjan artikkelivalikoiman päättää Mia Halosen ja Hanna Lappalaisen artikkeli haastattelupuheesta esiintyvistä niin sanotusta yllättyneisyyden intonaatiosta. Tässä intonaatiokuviossa vastaus aloitetaan korkealta sävelkorkeudelta, joka kuitenkin laskee jo ensimmäisen tavun aikana yli oktaavin. Tällaista intonaatiota esiintyy usein silloin, kun vastaaja käsittelee haastattelijan esittämää kysymystä jollakin tapaa selviönä.

Erillisiä tapauksia, yhteisiä käsitteitä

Vaikka edellä esitin, että kirjan alaotsikko *Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* voisi yhtä hyvin olla sen pääotsikko, kirjassa käsiteltävät ilmiöt eivät ensisijaisesti ole kategorisoinnin tai identiteetin osoittamisen keinoja tai sosiaalisen indeksejä. Esimerkiksi Halosen ja Lappalaisen tutkimus kuvaa yllättyneisyyden intonaation kontekstisidonnaisena vuorovaikutusindeksinä: sen peruserkitys on yllättyneisyys, jolle nimenomaan konteksti avaa erilaisia tulkintoja. Nämä koko kirjan läpäisevät avainkäsitteet – indeksisyys ja sosiaalinen identiteetti – ovat ilmaisen potentiaaliin liittyviä, ja sellaisina ne kirjan artikkeleissa esitetäänkin. Samalla tavoin läpinäkyvästi esiin nostetaan kielellisten ja tyyllisten käytänteiden paikallisuus: tietystä puhehetkessä relevantti sosiaalinen merkitys saattaa olla ymmärrettävä vain saman, toisinaan varsin suppean, toimintayhteisön jäsenille. Tututkin kielenpiirteet ovat joka käyttökerralla alttiina uudelleentulkinnoille.

Helsingissä puhuttavat suomet koostuu yhteen joukon käsitteitä, teoreettisia rakennelmia ja analyysin työkaluja, joita ei tässä mittakaavassa ole to-

tuttu suomalaisessa kielen vaihtelun tutkimuksessa kohtaamaan. Uutta tarkastelunäkökulmaa on haettu esimerkiksi kulttuuritieteistä, etnometodologisesta keskustelunanalyysistä ja tuoreesta kansainvälisestä sociolinguvistisesta tutkimuksesta. Kirjan sivuilla toistuvat kielen indeksisyyden ja sosiaalisten identiteettien lisäksi esimerkiksi sellaiset käsitteet kuin merkityspotentiaali, asennoituminen, ideologia, tyyli, performatiivisuus, kategorisointi ja resurssi. Käsitteitä avataan kirjan aloitusartikkelissa ja toistuvasti matkan varrella. Yksi kirjan monista ansioista onkin läpinäkyvät kuvaukset siitä, miten asiat tämän nimenomaisen tutkimuksen yhteydessä nähdään ja ymmärretään.

Aloitusartikkelissa kerrotaan sekä kirjan taustalla olevan hankkeen että itse kirjan syntyneen eri suuntauksia edustavien tutkijoiden keskustelujen tuloksena. Samoilla vuoropuhelun linjoilla jatkavat kirjan artikkelit: ne keskusteluttavat erilaisia tutkimustraditioita, kommentoivat niitä ja herättävät lukijassa myös jatkokeskustelun aiheita: Mitä me sociolinguvistit tarkoitamme esimerkiksi sillä, kun arvioimme, että tutkimushenkilön puheen virrassa jokin ilmiö – jonka esimerkiksi indeksiksi tulkitsemme – ei välttämättä ole tietoinen tai tiedostettu? Tarkoitammeko sillä samaa kuin sillä, että ilmiö ei ole suunniteltu? Entä pitäisikö eroa tehdä myös sen välille, onko puhuja tietoinen sanomisistaan etukäteen vai vasta jälkikäteen? Kiinnostava on myös kirjassa esiintyvä, ajatusta erillisistä kielisysteemeistä (murre, yleiskieli jne.) purkava resurssin tai kielellisen repertuaarin malli (ks. myös esim. Mustanoja 2011: 62–75; Lehtonen 2015: 299–302), jonka feministiset juuret ovat nähtävissä jo Pirkko Nuolijärven muuttajatutkimuksen (1986) havainnoissa lomasuomen käytöstä. Miten eri tutkimuksissa käytetyt kielellisen resurssin ja repertuaarin kaltaiset käsitteet lopulta kiertyvät esimerkiksi tiedos-

tamisen pohdintojen ympärille? Puhumeko lopulta samasta ilmiöstä hieman vaihtelevilla nimillä vai kokonaan erilaisista teoreettisista näkemyksistä samaa nimitystä käyttäen?

Helsingissä puhuttavat suomet -teoksen tutkimukset perustuvat suurelta osin tutkijoiden itsensä keräämiin, erillisiin aineistoihin. Aineistojen kirjo pitää sisällään niin perinteisiä tutkimushaastatteluja kuin pitkäaikaisen osallistuvan havainnoinnin keinoin saatuja talenteita ja muistiinpanoja. Aineistoa on koottu sekä asiointitilanteissa että arki-
sen kanssakäymisen hetkinä. Mukana on myös nauhoitettuja televisio-ohjelmia, katkelmia laulunsanoista ja poimintoja verkkoteksteistä. Esimerkit on litteroitu keskusteluanalyysin käytänteitä noudattaen eikä suomalais-ugrilaisen tarkekirjoitusjärjestelmän mukaisesti. Se, mitä esimerkkien merkintätavassa pidetään oletusarvoisena, onkin 2000-luvulla selvästi muuttumassa. Perustelut keskusteluanalyttisen tavan puolesta ovat ilmeiset esimerkiksi silloin, kun huomio kiinnittyy päällekkäispuhuntaan tai sävelkulkuihin. Jos taas tarkastelussa ovat fonologiset ilmiöt, merkintätapoja on oltava valmis tarkentamaan, niin kuin Vaattovaara ja Halonen ovat artikkelissaan tehneet.

Yleisesti arvioiden tutkittavaa materiaalia on kirjan artikkeleiden taustalla runsaasti: yli kymmenenkin tunnin mittaisia nauhoitettuja aineistoja, yli sadan vastaajan tutkimusasetelmia. Varsinaista tilastollista analyysia tutkittavista ilmiöistä ei esitetä, vaan kirjan linjaus on selvän laadullinen. Ilmiöitä valotetaan syvällisesti analysoitujen esimerkkien kautta tässä ja nyt. Kirja tarjoilee valikoiman esimerkkejä siitä, miten kieltä Helsingissä käytetään ja miten vuorovaikutusta kielen ja sen vaihtelun avulla rakennetaan. Kattavaan piirteiden listaukseen ja rajaukseen teoksessa ei pyritä. Mahdotonta se tässä ajassa, pääkaupunkimme

kielten ja kulttuurien kirjossa, olisikin. Myös sosiolingvistien tutut kysymykset esimerkiksi ilmiöiden yleisyydestä ja harvinaisuudesta jäävät teoksessa sivuosaan.

Aallonharjalla on tilaa

Kirja kuvaa laajasti sitä, miten kieltä nyky-Helsingissä käytetään ja miten vuorovaikutusta kielen avulla rakennetaan. Esiitettyjen uusien avausten kivijalkoina toimivat vanhemmat, omista lähtökohdistaan Helsingissä ja muualla Suomessa toteutetut tutkimukset. Kirjoittajat asemoivat tutkimuksensa sosiolingvistiikan kolmannen aallon harjalle (ks. Eckert 2012). *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* onkin kiistatta ajan hermolla: se heijastelee juuri nyt nousussa olevaa teoriaa, metodivariantoa ja arvostuksia.

Kirja avautunee parhaiten lukijalle, jolle suomalaisen puhutun kielen tutkimuksen historia ja nykysuuntaukset ovat ainakin jossain määrin tuttuja. Kirja herättää varmasti kiinnostusta sosiolingvistiikan ja muiden yhteiskunnallisesti orientoituneiden kielentutkijoiden keskuudessa. Sitä voi lämpimästi suositella myös oppimateriaaliksi edistyneille yliopistopiskelijoille.

Sosiolingvistiikan kolmannella aallonharjalla on tilaa ja tarvetta monenlaisille tutkimuksille. *Helsingissä puhuttavat suomet: Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* antaa erinomaisen mallin siitä, kuinka totuttua kaavaa voidaan ravistella: etsiä uusia tutkimuskohteita ja tarttua vanhoihin teemoihin uusien menetelmin. Toivottavasti puhutun kielen tutkijat pysyvät jatkossakin yhdistämään voimiaan tällä tavoin. Toivottavaa niin ikään on, että tämältyyppisille kokoomateoksille löytyy jatkossakin julkaisukanavia.

LIISA MUSTANOJA
etunimi.sukunimi@staff.uta.fi

Lähteet

- ECKERT, PENELOPE 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. – *Annual Review of Anthropology* 4 s. 87–100.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA (toim.) 1982: *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere: Tampereen yliopisto.
- JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 496. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUUSELA, KAISU – NISULA KATARIINA (toim.) 2006: *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 2002: *Hämeenkyrön murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- LÖNNROTH, HARRY (toim.) 2009: *Tampere kieliyhteisönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA (toim.) 1980, 1981a, 1981b, 1986: *Nyky-suomalaisen puhekielen muros. Jyväskylän osatutkimus. Raportit 1–4*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20, 24, 26 ja 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikaturkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tampensis 1605. Tampere: Tampere University Press.
- MUSTANOJA, LIISA – O’DELL, MICHAEL 2004: Tremulantin ääntämys tamperelaisittain. – Tapio Seppänen, Kari Suomi & Juhani Toivanen (toim.), *Fonetiikan päivät 2004* s. 21–25. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2007: Suomen *d* ja *r* sosiofoneettisessa kentässä. – *Virittäjä* 111 s. 56–67.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI – PAUNONEN, MARJATTA 2000: *Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- SUOJANEN, MATTI K. (toim.) 1981: *Kirjoituksia puhekielestä*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Turku: Turun yliopisto.
- (toim.) 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku: Turun yliopisto.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsata-kuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 251. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1987: *Tampereen murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.